

Verdwenen wereldwonderen op antieke munten: de vuurtoren van Alexandrië

1. Alexandrië

Alexandrië werd in 331 v.C. door Alexander de Grote gesticht op de plaats waar het dorp Rhakotis was gelegen. De stad zoals ze vandaag is, geeft geen idee van wat ze tijdens de dynastie van de Ptolemaëën was. De oude stad strekte zich uit tussen de rede aan de Middellandse Zee en het Mareotismeer; parallel met de kust bevond zich het eiland Pharos. Het werd door een kunstmatige dam van ca. 1300 m (het Heptastadion) met de stad verbonden. Deze dam scheidde het oostelijke en het westelijke deel van de rede en vormde zo twee havens die met elkaar in verbinding stonden. Beetje bij beetje verbreedde deze dam door aanslibbing en werd een langente van een halve kilometer breed. Op het oostelijke uiteinde van het eiland Pharos stond de vuurtoren.

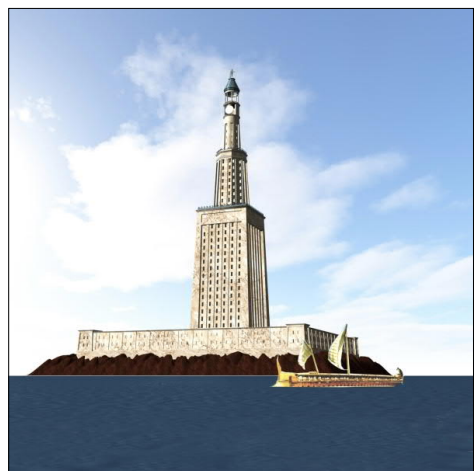
De stad Alexandrië kende een grote voorspoed; tijdens de regering van keizer Augustus (27 v.C.-14 n.C.) telde ze meer dan 900.000 inwoners. Deze voorspoed was vooral te danken aan de bloeiende handel in granen. Er was een stapelplaats van allerhande koopwaar uit de Levant, Griekenland en Italië. Naast de handel bezat Alexandrië een belangrijke weefindustrie, stoffenververijen en ook een glasblazerij. Er waren uitgebreide openbare tuinen rond het koninklijk paleis aan de oostelijke haven op het vooruitspringende schiereiland Lochias. Ten zuidwesten hiervan bevond zich het "Mouseion", waar men de lessen van vele gerenommeerde professoren (o.a. Euclides) in alle wetenschappen kon bijwonen. Er was ook nog de zeer beroemde bibliotheek die de meest uitgebreide boekencollectie van de Oudheid bevatte.

2. De vuurtoren

Het gebruik van vuren op torens om het navigeren van schepen te vergemakkelijken, is reeds zeer oud. Al in de 6de eeuw v.C. wordt melding gemaakt van een vuurbaken bij de ingang van de Dardanellen.

De opdracht tot de bouw van de vuurtoren van Pharos (waarvan het Franse woord phare afgeleid is) werd gegeven door Ptolemaïos I Soter (regering 305-282 v.C.). Volgens sommigen was de architect een zekere Sostratos van Knidos, maar het is waarschijnlijker dat die eerder de schenker was van de beelden die het bouwwerk verfraaiden. Het gebouw werd ten laatste in 282 v.C. voltooid onder de regering van Ptolemaïos II Philadelphos (285-246 v.C.).

Er zijn geen antieke teksten overgeleverd met een beschrijving van de vuurtoren; de gegevens over de structuur en het uitzicht zijn bijna uitsluitend afkomstig van Arabische teksten. Volgens die beschrijvingen stond de toren op een ca. 10 m hoog granieten platform van ca. 190 × 190 m, had een hoogte tussen 115 en 160 m (de bronnen verschillen hierin) en was bedekt met witte kalksteen. Er waren drie verdiepingen: de onderste had een vierkant grondvlak, de middelste verdieping was achthoekig en de bovenste had een cilindervorm die bovenaan bekroond werd met een beeld van Zeus Soter. In de eerste verdieping was er een centrale spiraalvormige helling die bestemd was voor de lastdieren die de brandstof moesten aanvoeren; aan de buitenzijde waren er kamers voor een militair garnizoen, personeel van de vuurtoren en de opslag van brandstof en materiaal. In de tweede verdieping was er een binnentrap naar de bovenste verdieping waarvan de top op zijn beurt via een trap kon bereikt worden.

Figuur: recente (2006) reconstructie van de vuurtoren van Alexandrië (bron: E.V. Shenouda / Wikipedia)

Een late legende vertelt dat Sostratos, om het bouw materiaal voor de basis te beproeven, monsters ervan in zee wierp om hun graad van slijtage te onderzoeken en hij op basis van de resultaten besloot om blokken glas te gebruiken voor de grondvesten (in werkelijkheid was het fundament van graniet). Volgens Plinius de Oudere kostte de bouw 800 talenten zilver (ca. 12 miljoen €) en kreeg Sostratos de toelating van Ptolemaeus II om zijn naam erop aan te brengen, wat als een zeer grote eer moest beschouwd worden. Anderzijds vertelt Loekianos van Samosata dat die naamvermelding in het geniep gebeurde: Sostratos zou de zinnen 'Sostratos van Knidos, zoon van Deixippos, aan de reddende goden, voor de zeevarenden' aangebracht hebben en die vervolgens hebben bedekt met een kalklaag. Daarop zou dan de 'officiële' tekst met verwijzing naar Ptolemaios II aangebracht zijn. In de loop van de tijd, lang na de dood van zowel Sostratos als Ptolemaios II, zou de kalklaag verweerd zijn waarbij de onderliggende tekst zichtbaar werd. Moeilijk te geloven dat niemand dit zou opgemerkt hebben als, zoals Loekianos vermeldt, de letters ca. 40 cm hoog waren!

The Marble Watch-Tower or Light-House Erected by PTOLEMY SOTER on the Island of Pharos near the Port of Alexandria with the Conflagration carried through the Sea to the Continent.

Figuur: de Pharos zoals men zich die in de 18de eeuw voorstelde (John Harris, Navigantium atque itinerantium bibliotheca, London, 1744. Graveur: Emanuel Bowen, 1694-1767)

In de loop van de tijd ontstonden rond de Pharos verschillende legenden. Een ervan (met varianten) was dat, na de verovering van Egypte door de Arabieren in de 7de eeuw n.C., een byzantijnse spion in de gunst van kalief al-Walid (begin 8ste eeuw) kwam en hem vertelde dat er onder de toren een ontzaglijke schat begraven lag. Toen, op zoek naar de schat, reeds een groot gedeelte van de vuurtoren afgebroken was, kwam men achter het bedrog. De spion was echter al spoorloos en de kalief gaf de opdracht om de toren te herstellen. Historisch verwijst dit waarschijnlijk naar de reparatiewerken die uitgevoerd werden door emir Ahmed Ibn Tulun (9de eeuw) na een aardbeving die de vuurtoren beschadigd had. Tijdens die restauratie werd de bovenste verdieping vervangen door een moskee. Een andere legende vertelde dat de toren uitgerust was met spiegels die vijandelijke schepen in brand konden steken (cfr. de legenden rond Archimedes) of waarmee men zelfs kon zien wat er in Constantinopel gebeurde!

Als gevolg van verschillende zware aardbevingen werd de toren zeer zwaar gehavend; in de 15^e eeuw werd die afgebroken en werd op de restanten het fort Qaitbay gebouwd.

3. De vuurtoren op munten

Als wereldwonder mag het ons niet verbazen dat de vuurtoren veelvuldig voorkomt op de muntuitgaven van Alexandrië. Het geeft ons een beter beeld van het uitzicht van de vuurtoren dan de vele bij benadering gemaakte afbeeldingen.

We treffen de vuurtoren o.a. aan op de volgende munten van de keizers Domitianus (81-96 n.C.), Traianus (98-117 n.C.), Hadrianus (117-138 n.C.), Antoninus Pius (138-161 n.C.) en

Commodus (180-193 n.C.). Op sommige munten worden slechts 2 verdiepingen van de vuurtoren getoond, waarschijnlijk om meer plaats te hebben voor het beeld van Zeus op de top.

EGYPTE, ALEXANDRIË

Domitianus (81-96 n.C.), AE Drachme, 30 mm

Voorzijde: gelauwerde buste van Domitianus naar rechts. AVT KAICAP ΔOMIT ΓCPM (= Aut[okrator] Kaisar Domit[ianos] Germ[anikos])

Keerzijde: Pharos met standbeeld bovenaan en versierd met 2 tritons. L IA (= jaar 11 = 91/92 n.C.)

Kampmann 24.142

Isis was een van de belangrijkste Egyptische godheden; ze was de vrouw van Osiris en de moeder van Horus. Osiris was de god van de Nijl en leerde het volk het gebruik van de ploeg. Isis vond de graan- en gerstteelt uit en werd daarom ook de godin van de aarde genoemd. Zoals we weten bestond er een tempel in Alexandrië, het Serapeum, waar Isis en Serapis (een hellenistische versmelting van de Egyptische goden Osiris en Apis, voorgesteld met het baardige hoofd van Zeus) werden vereerd.

Op de drachmen uitgegeven onder de keizers Traianus, Hadrianus en Commodus staat een zeer interessante afbeelding van de vuurtoren met links de godin Isis Pelagia of "Pharia". Ze draagt een chiton en een peplos, ze houdt met beide handen een zeil vast dat bol staat door de wind en stevent (meestal) in de richting van de vuurtoren. In haar rechterhand houdt ze een sistrum (Egyptisch muziekinstrument) en op haar hoofd heeft ze een lotusbloem. Men noemde haar de meesteres van de zee, die haar "doet bedaren en in beroering brengt" alnaar zij wil.

Traianus (98-117 n.C.), AE Drachme, 35 mm

Voorzijde: gelauwerde buste van Traianus naar rechts. TRAIAN CCB ΓCPM ΔAKIK (Traian[os] Seb[astos] Germ[anikos] Dakik[os])

Keerzijde: links Isis Pharia gaand naar links, rechts Pharos met standbeeld bovenaan en 2 tritons. L IE (= jaar 15 = 111/2 n.C.).
Kampmann 27.405

Hadrianus (117-138 n.C.), AE Drachme 35 mm

Voorzijde: gelauwerde buste van Hadrianus naar rechts. AVT KAIC TPAIAN AΔPIANOC
CCB (= Aut[okrator] Kais[ar] Traian[os] Adrianos Seb[astos])

Keerzijde: links Isis Pharia met sistrum en zeil gaand naar de Pharos, rechts Pharos met
standbeeld bovenaan en 2 tritons. L IH (= jaar 18 = 133/4 n.C.).

Kampmann 32.589

Hadrianus (117-138 n.C.), AE Hemidrachme, 28 mm, 13,8 g

Voorzijde: gelauwerde buste van Hadrianus naar rechts. AVT KAIC TPAIAN AΔPIANOC
CCB

Keerzijde: Pharos met standbeeld bovenaan en 2 tritons. L KA (= jaar 21 = 136/7 n.C.).

Kampmann 32.761

Sabina (vrouw van Hadrianus, 117-138 n.C.), AE Hemidrachme, 28 mm, 15,0 g

Voorzijde: buste van Sabina naar rechts. C A B I N A

Keerzijde: Pharos met standbeeld bovenaan en 2 tritons. L [I]C (= jaar 15 = 130/1 n.C.).

Cfr. Kampmann 33.8 (jaar 16).

Antoninus Pius (138-161 n.C.), AE Hemidrachme, 30 mm, 144-145 n.C.

Voorzijde: gelauwerde buste van Antoninus Pius naar rechts. AVT K T AIA AΔP ANTΩNINOC CEB EVC (= Aut[okrator] K[aisar] T[itos] Ael[ios] Adr[jianos] Antoninos Seb[astos] Eus[ebos])

Keerzijde: Pharos met standbeeld bovenaan en 2 tritons, [L] H (= jaar 8).

Kampmann 35.286

Op een tetradrachme van keizer Commodus (180-193 n.C.) komt de vuurtoren voor, ditmaal zonder Isis maar met rechts een schip dat van de vuurtoren wegvaart.

Commodus (180-193 n.C.), AE Tetradrachme, 188-189 n.C., 24 mm, 10,7 g

Voorzijde: gelauwerde buste van Commodus naar rechts. MA KOM ANTΩ CEB EVC (= M[arkos] A[urelios] Kom[modus] Anto[ninos] Seb[astos] Euseb[os])

Keerzijde: links Pharos met standbeeld bovenaan en 2 tritons, rechts schip – een corbita – varende naar rechts.

Kampmann 41.113

Hiernaast de keerzijde van een ander exemplaar met in de exergue L KΘ (= jaar 29). Alhoewel de regering van Commodus pas begon in 180, werd het regeringsjaar op zijn munten gerekend vanaf het jaar 160/1, het jaar waarop zijn vader Marcus Aurelius keizer (Augustus) werd. De betekenis hiervan is waarschijnlijk dat Commodus dat jaar zag als het begin van een nieuwe keizersdynastie.

Jenny Van Rompuy & Ronny Martens

Literatuur

Clayton, P. & Price, M. (ed.) (1990) *Die Sieben Weltwunder*, Philipp Reclam, Stuttgart

Empereur, J.-Y. (1998) *Le Phare d'Alexandrie*, Gallimard, Paris

Förschner, G. (1987) *Die Münzen der römischen Kaiser in Alexandrien*, Historisches Museum Frankfurt am Main, Frankfurt am Main

- Kampmann, U. & Ganschow, T. (2008) *Die Münzen der römischen Münzstätte Alexandria*, Battenberg Verlag, Regenstauf
- Pollard, J. & Reid, H. (2007) *Alexandrië. De geboorte van het moderne denken*, Mouria, Amsterdam
- Romer, J. & E. (1995) *De Zeven Wereldwonderen*, Uitgeverij Balans, Amsterdam
- Thiersch, H. (1909) *Pharos, Antike Islam und Occident*, B.G. Teubner, Leipzig und Berlin
- Trethewey, K. (2018) *Ancient Lighthouses Part 5: The Pharos*
(http://www.pharology.eu/resources/journalarticles/05_Pharos.pdf)

Websites:

- <http://ancientcoinage.org/lighthouses-of-alexandria.html>
- <http://www.wildwinds.com/coins/greece/egypt/alexandria/t.html>
- <https://www.vcoins.com>
- https://de.wikipedia.org/wiki/Pharos_von_Alexandria
- <https://www.biodiversitylibrary.org/bibliography/115392#/summary>